

De același autor la Editura Nemira (selectiv):

Iisusii mei

Ușa, o geografie intimă

Cehov, aproapele nostru

Convorbiri teatrale

Parisul personal. Autobiografie urbană

Parisul personal. Casa cu daruri

Parisul personal. Familia din Rivoli 18

Japonia, imperiul teatrului

Scena modernă. Mitologii și miniaturi

Nocturne

GEORGE BANU este profesor emerit de studii teatrale la Sorbonne Nouvelle – Paris. Coordonează colecția *Le Temps du théâtre* la Editura Actes Sud. A scris numeroase volume de referință consacrate scenei contemporane și principalelor sale personalități, lucrări traduse în numeroase limbi, dintre care menționăm: *Livada de vișini, teatrul nostru, Reformele teatrului în secolul reinnoirii, Shakespeare – lumea-i un teatru, Nocturne, Scena modernă. Mitologii și miniaturi*, apărute la Editura Nemira. A primit de trei ori Premiul pentru cea mai bună carte de teatru în Franța, a obținut Premiul de excelență UNITER și Premiul Prometeu 2007. Este președinte de onoare al Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru și *doctor honoris causa* al mai multor universități europene. Este membru de onoare al Academiei Române. A obținut în 2014 Marele Premiu al Academiei Franceze.

G E O R G E B A N U

*O lumină
în inima nopții*

Candelabrul, de la spațiul intim la scenă

Traducere din limba franceză de
MIHAELA STAN

Prefață de
ALEXANDRE DEMIDOFF

NEMIRA

Pag. 76: *Tartuffe*, Molière, regia David Doiashvili, Teatrul de Muzică și Dramă din Tbilisi, 2018 ©DR.

Pag. 81: *Visul unei nopți de vară*, William Shakespeare, regia Silviu Purcărete, Teatrul Baltic House, Sankt-Petersburg, 2016 ©DR.

Pag. 84: *Lulu*, Frank Wedekind, regia Robert Wilson, Schaubühne, 2011 ©Lesley Lesli-Spinks.

Pag. 89: *Furtuna*, William Shakespeare, regia Silviu Purcărete, Teatrul Național Porto, 1995 ©DR.

Pag. 93: Loja imperială de la Teatrul Alexandrinski ©DR.

Pag. 96: *Unchiul Vania*, Anton Cehov, regia Andrei Șerban (cu spatele), Teatrul Național din Cluj-Napoca, în turneu la Budapesta, 2009 ©Carmencita Brojboiu.

Pag. 99: *Tant que nous sommes vivants*, operă itinerantă de Christian Boltanski, Jean Kalman, Franck Krawczyk, Teatro Municipale di Reggio Emilia, 2012 ©DR.

Pag. 100: *Măsură pentru măsură*, William Shakespeare, regia Thomas Ostermeier, Schaubühne, în turneu cu Théâtre de l'Odéon, Paris, 2012 ©DR.

Pag. 104: *Un bar aux Folies Bergères*, Édouard Manet, ulei pe pânză, 1882 ©Wikimedia Commons.

Pag. 113: Galeria Oglinzilor de la Versailles ©Myrabella, Wikimedia Commons.

Pag. 116: *Black horse*, fotografie de Gheorghe Fikl ©DR.

Copertă: *Furtuna*, William Shakespeare, regia Silviu Purcărete, Teatrul Național Craiova/Festival Internațional Shakespeare, 2012 ©Mihaela Marin.

Cuprins

<i>La „Paradisul candelabrelor“, prefață de Alexandre Demidoff..</i>	7
În inima nopții, candelabrul.....	13
Candelabrul lui Baudelaire	15
Candelabrul în oraș	21
Un soare de substituție.....	25
Spiritul candelabrului	29
Candelabrul absent	33
Cristalul și noroiul	37
Nostalgie și procesul candelabrului.....	45
Memorie și prestigiu.....	49
Experiența concretului.....	53
Un accident	57
Cronometrele timpului.....	59
Torțele sau cealaltă lumină.....	61

Tremurul lumânărilor și statornicia lămpilor	65
Un indicator social	67
Candelabrul și muzica	71
Candelabrul pe scenă.....	73
Ziua din inima nopții	79
Wilson și frustrarea luminii.....	83
Grüber și candelabrele sale.....	85
Candelabrele din <i>Furtuna</i>	87
Efectul de oglindă.....	91
Candelabrul colosal.....	97
O schimbare agresivă	101
De la Manet la Ibsen.....	105
Apusul și răsăritul candelabrului.....	107
Frumusețea ca ajutor	109
Riscurile de inflație.....	111
Delictul subterfugiului	115
<i>Mulțumiri</i>	119
<i>Credite fotografice</i>	120

Piața Vendôme, Paris

În inima nopții, candelabrul

În inima nopții, noaptea mea, candelabrul răsare ca un licăr de speranță, un far discret, capabil să tempereze melancolia. Licurici al saloanelor și amintire a unei lumi dispărute, abandonat pe scenă. Mi-a apărut brusc în clar-obscurul vieții care pune străpânire pe cel care sunt acum, cel care se îndepărtează lent de teatru.

Antidepresiv, pecete a unei lumi sau a unui teatru epuizat, prezent, dar ținându-se departe de mișcările convulsive ale secolului nostru, candelabrul însoțește și luminează timpul ce se scurge. Și îl protejează împotriva căderii în uitare.

Din salon la scenă, din spațiul privat la cel public, pătrundem aici în „mitologia“ candelabrului, în sensul dat de Roland Barthes, deloc încărcat cu o cascadă de conotații

provenind din folosirea sa actuală sau păstrată în memorie. Candelabrul merit luminatului și candelabrul amintirii.

Din dragoste pentru lumina sa subtilă, discretă, dar și pentru indiscutabila sa melancolie, s-a trezit în mine dorința de a-i trece în revistă aparițiile și reflexiile, de a stabili un dialog între spațiul public și spațiul privat și de a-l întâlni pe partenerul intim al visătorului sau al spectatorului, reuniți astfel în inima nopții, cu ochii ațintiți spre o lumină catifelată care dăinuie, care alină în fața amenințării de a dispărea și care temperează violența lumii. E un remediu blând.

În inima nopții, candelabrul ne protejează de tenebre.

Candelabrul lui Baudelaire

„Opiniile mele despre teatru. Întotdeauna, în copilărie și chiar și acum, am considerat că lucrul cel mai frumos din teatru este candelabrul, un obiect minunat, luminos, cristalin, complicat, circular și simetric. [...] Candelabrul mi s-a părut mereu actorul principal, oricum ai privi lucrurile.“

Charles Baudelaire, *Inima mea dezgolită*

Sunt celebre aceste cuvinte ale lui Baudelaire despre teatru, în care doar candelabrul de la Comedia Franceză se bucură de apreciere în ochii lui!

Aș fi putut la fel de bine să aleg replica Soniei din *Unchiul Vanea*, când urâtenia ei este temperată cu îngăduință: „Totuși, are un păr foarte frumos.“ Aceste două

declarații au valoare de consolare fără a fi însă niște minciuni: e perfect legitim să admiri părul cuiva și candelabrul dintr-o sală renumită. Și unul, și celălalt se impun brusc drept centrul din care se răspândește strălucirea. Pe fond de ne iubire sau de rezervă!

Candelabrul lui Baudelaire atrage privirea, o ademențe spre înalt, ne face să uităm comunitatea sălii sau mediocritatea scenei. Ne atrage privirea spre lumină: e un cerc care-și află centrul. O forță centripetă. Baudelaire îi acordă o valoare simbolică, întrucât domină incinta teatrului și își asumă rolul de orizont vertical, de deschidere spre un tărâm aflat dincolo, întreținându-ne nostalgia și păstrându-ne apetența pentru el. E un astru de noapte plasat în inima unui cer de substituție, dublu precum lumina și întunericul ce se îmbină subtil în labirintul brațelor sale.

Candelabrul nu-i un astru secundar, așa cum este luna în Occident, ci este soarele teatrului. Un soare cu puteri extreme, care nu acționează decât atunci când celălalt soare, cosmic, se retrage. Unul răsare pe când celălalt apune. Și astfel ei se succedă într-un loc de reprezentație public.

Într-o sală, poziția centrală a candelabrului este punct de convergență. Cer interior într-o întindere limitată, ce evocă cerul exterior, nelimitat. Grație candelabrului, pe cerul teatrului se ivesc figuri mitologice, scene urbane sau

stele răzlețe pe albastrul profund al bolții. Nu există cer fără soare, fie el și nocturn.

Chiar și Peter Brook, la Teatrul Bouffes du Nord, departe de canoanele obișnuite ale reprezentației, a luminat cupola în așa fel încât să evoce deasupra publicului noaptea exterioară, captând privirile spre un „altundeva“ pe care spectacolul nu intenționa să-l sacrifice. Candelabrul în sine lipsește, nu însă și funcția lui.

La origine, teatrul se desfășura sub cerul liber. Grecii dădeau reprezentații la lumina zilei, pe malul mării ce se întindea la nesfârșit sub ochii lor; elisabetanii jucau în teatre mărginite de frontiere arhitecturale, dar rămase neacoperite, iar japonezii, în curțile templelor.

Teatrul s-a mutat de afară în interior, unde, protejat de intemperii, a rupt pactul original cu aerul liber și cu lumina naturală, pentru înlocuirea căreia se impunea inventarea unei metode de iluminat. Și astfel sfeșnicele și-au făcut apariția. Lumina a fost recreată înăuntru, iar noaptea ce se instaurează, noaptea teatrului, este cu totul diferită de noaptea ce vine. O noapte impură, animată de forța lumânărilor, o noapte a plăcerilor ludice, o noapte a ființelor ce scapă de sub stăpânirea zilei și caută ajutor în unghere luminate.

Teatrul se preschimbă în priveghere laică, opusă privegherii funebre, dat fiind că publicul se adună pentru

Candelabrul și plafonul de la Comedia Franceză

a se mulțumi cu apariții fantomatice și cu recitări exaltate în licărul lumânărilor care transformă noaptea în zi și sfidează bezna... Sfeșnicile, care se înmulțesc, ajung să determine durata actelor: de la Racine la Molière, consumarea lumânărilor servea drept cronometru, iar persistența flăcării, drept baliză temporală.

Concentrarea pe o singură sursă de lumină va surveni mai târziu. Candelabrul solitar confirmă că puterea a fost preluată, aproape monarhic, de o lumină unică, spre care converg toate privirile și care, dincolo de cerințele tehnice de iluminare, confirmă ordinea unei societăți centralizate.

Candelabrul este tronul... și Soarele. Dublă desemnare!

Deși îl smulge de sub influența acesteia, candelabrul confirmă dimensiunea socială a teatrului și-l extrage pe spectator din cotidian pentru a-l proiecta într-un ipotetic salt imaginar. Oniric sau ludic. Lumina în teatru reprezintă granița spre un *dincolo* incert.

Când Baudelaire îi aduce un omagiu, mărturisindu-și totodată „lipsa de iubire“ pentru Comedia Franceză, el rămâne ca o parte implicată a „iubirii“ față de teatru; este chiar fericitul simbol al acestei sărbători sociale, simulacrul unei păci pasagere și al unei bucurii comunitare.

Când candelabrul se stinge la Scala sau la Palatul Grenier, totul se domolește temporar și ia naștere o dulce

melancolie, asemănătoare cu a unui apus de soare, chiar în inima acestei concentrări urbane care e sala. Nu contează dacă, apoi, trezirea e violentă sau deprimantă. În timp ce candelabrul își stinge lent sclipirile diamantine, simțim fericirea serii ce cade peste noi. Fericire, oh, atât de pasageră, poate, dar fericire.

Uneori, regăsim candelabrul plasat pe scenă: element scenic neașteptat, derutant, cu multiple funcții. Sursă de lumină la origine, el reînvie în „secolul regiei“ și este cooptat ca accesoriu cultural al reprezentației. Când glorificat, când în opoziție cu universul ales, candelabrul se impune ca obiect ce atrage sau provoacă. Această deviere explică persistența mnemonică cu care este încărcat – strălucirea lui în noapte –, păstrându-și deopotrivă rolul specific, precum o amprentă imaterială. Candelabrul citează o lume dispărută și luminează o scenă actuală.

Candelabrul în oraș

Orașele actuale sunt dominate noaptea de imobilitatea neoanelor sau de licăririle lor violente, care caligrafiază cu litere mari promoțiile comerciale și invită la un exces de cumpărături sau de plăceri diverse. Văzute de sus, Tokio sau New York seamănă cu niște tablouri abstracte, ca ale lui Jackson Pollock, ivite dintr-o furie de a umple pânza refractară la orice organizare în numele tensiunii exacerbate a gestului plastic. Toate nopțile din marile aglomerații urbane provoacă același sentiment de acumulare luminoasă, alcătuită din culori saturate și lipsită de repere, sortită unui consum fără măsură.

Capitalele europene, Roma, Londra sau Paris, echilibrează mulțimea firmelor care brăzdează noaptea prin calmul felinarelor stradale, prin blândețea unei lumini difuze, mai subtile, ce evocă o atmosferă ca odinioară și